

RAFAELA BOŽIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku

Odsjek za ruski jezik i književnost

Obala kralja Petra Krešimira IV/2, HR – 23000 Zadar

"MAJKA MARGARITA" U PRIJEVODIMA NA RUSKI JEZIK

U članku se analiziraju dva prijevoda bugarščice *Majka Margarita*, zabilježene u poemi Jurja Barakovića *Vila Slovinka*, na ruski jezik. Iako oba prijevoda nastoje doslovno prevesti stih bugarščice koji u ruskom pjesništvu ne postoji, u drugim prijevodnim rješenjima znatno se razlikuju. Kao temeljni nedostatak starijega prijevoda ističe se nedosljednost u prevođenju paralelizama kao jednog od ključnih elemenata poetike teksta bugarščice, dok je te elemente noviji prijevod nastojao očuvati.

KLJUČNE RIJEČI: *bugarščica, Majka Margarita, Juraj Baraković, ruski jezik, prevođenje.*

Kada govori o recepciji hrvatske (i općenito južnoslavenske poezije) u ruskoj kulturi, Irina Vorobjeva ističe da su se ruski čitatelji upoznavali s ovim djelima preko knjiga humanista i to u izdanjima prvotno tiskanima u Veneciji, a kasnije i u vlastitim ruskim tipografijama (2013: 307). Kako navodi Akimova, pojava prvih svjetovnih izdanja vezana je uz ime Petra Velikog i prijevod djela Mavra Orbina *O carstvu Slavena* (*O carstve slavjan*) koje je 1722. prevedeno na ruski upravo prema ukazu cara Petra I. (Akimova: 1999, prema Vorobjeva 2013.). Od početka 1820-ih godina, navodi Vorobjeva, knjige su u Rusiju donosili djelatnici hrvatskoga narodnog preporoda (npr. Lj. Gaj), potom Vuk Karadžić, a zatim i ruski profesori, slavisti, npr. Ju. V. Beljaeva i L. P. Lapteva (Vorobjeva 2013).

Dubrovačko-dalmatinska poezija u Rusiji predstavljala se kasnije preko sveučilišnih predavanja i znanstvenih publikacija A. N. Pynina, A. N. Veselovskoga, a u arhivima Dubrovnika radili su slavisti V.V. Kačanovskij, V.V. Makušev, M. P. Petrovskij i A. L. Lipovskij. Prijevodi naše poezije na ruski jezik poznati su još od 1830-ih, a najznačajnije je u tom smislu izdanje: N.V. Gerbelja iz 1871. *Poezija Slavena* (*Po'ezija slavjan*) (Vorobjeva 2013). U 20. st. izdano je nekoliko antologija južnoslavenske poezije, koje su uključivale i tekstove hrvatskih autora iz perioda humanizma, a u njima su se tiskali i odlomci poeme *Vila Slovinka* iz 1613. Jurja Barakovića (Vorobjeva 2013).

Vorobjeva navodi kako se u monografiji I. N. Goleniščeva-Kutuzova *Talijanska renesansa i slavenske književnosti 15. i 16. st. (Ital'janskoe Vozroždenie i slavjanske literatury 15-ogo i 16-ogo vekov)* objašnjava kako je Juraj Baraković "opjevao Zadar, prijestolnicu mitskog kneza Slavena, praoca svih Slavena" (Goleniščev-Kutuzov 1963, prema Vorobjeva 2013: 308).

I. N. Goleniščev-Kutuzov preveo je *Majku Margaritu* krajem 1950-ih godina (isto) te je objavljena u izdanjima *Pjesnici Dalmacije (Po'ety Dalmacii)*, tiskana u Moskvi 1959. i *Europski pjesnici renesanse (Evropejskie po'ety Vozroždenija)*, tiskana u Moskvi 1974. i to kao dio poeme *Vila Slovinka* koja pak nikada nije prevedena u cijelosti (isto).

Smatrajući prijevod Goleniščeva-Kutuzova "prestrogim i akademičnim" (Vorobjeva 2013: 309), profesor Akademije slavenske kulture i član Saveza pisaca Rusije Vjačeslav Mihajlovič Vorobjev u suradnji s profesoricom Tverskog sveučilišta Irinom Genadjevnom Vorobjevom i diplomanticom Tverskog ogranka Državne akademije slavenske kulture Ekaterinom Vasiljevom-Hegedič (koja je napravila filološki prijevod bugarščice), a prema tekstu pjesme koju je objavio Marko Dragić, izdali su novi prijevod ove bugarščice. U svome novom prijevodu nastoje slijediti sve one umjetničke postupke koji se mogu naći u pjesmi (Vorobjeva 2013).

Kada govorimo o problematici prijevoda, ona je, kao što je poznato, uvijek neraskidivo vezana ne samo za lingvističke elemente i njihovu "prenosivost" nego upravo za prenosivost svih kulturnih i versifikacijskih elemenata koji su sastavni dio umjetničkog teksta.

Posebno je složen problem prenošenje versifikacijskih elemenata iz jedne poetike, jezika i kulture u drugu (o čemu je posljednjih desetljeća nastao niz značajnih radova, npr. tekstovi Josipa Užarevića, Zorana Kravara, Ivana Slamniga i dr.).

Posebno je teško prevoditi stihove usmenoga narodnog pjesništva jer njihove versifikacijske i kulturne specifičnosti i karakteristike u drugoj kulturi vrlo često nemaju adekvata. Npr., u cijelom nizu hrvatskih prijevoda Puškinove *Bajke o ribaru i ribici* od ilirskoga doba do danas bajka je na hrvatski jezik prenošena u deseteračkom stihu iako takvog stiha nema u ruskome usmenom stvaralaštvu (vidi Božić-Šejčić i Drožđek 2010). Puškin je u ovoj bajci nastojao podražavati narodni stil i stih pa je izbor deseterca bio očiti izbor za većinu prevoditelja koji su time postigli "narodnost" bajke. No, činjenica da se ruski narodni stih i hrvatski narodni stih značajno razlikuju potaknula je kasnije neke prevoditelje (Venturin, Cacan) da se odmaknu od ovoga rješenja. Kako bi se moglo donijeti odgovarajuće rješenje, potrebno je provesti versifikacijsku analizu izvornika i pažljivo procijeniti na koji ga način prenijeti na drugi jezik. Npr. do danas u ruskoj puškinologiji nije do kraja riješena tajna versifikacije spomenute bajke. Naime, iako se očito radi o stilizaciji na "narodni način", ona ipak nije napisana u ruskome narodnom stihu. Neki ruski teoretičari, među kojima i jedan od najvećih – B. Tomaševskij (Žirmunskij 1975: 225) – smatraju da je Puškin oponašao stih našeg, južnoslavenskog, narodnog pjesništva, tj. silabički deseterački stih – što se može objasniti činjenicom da je tada ruska kulturna scena upoznala našu narodnu poeziju poglavito kroz rad Vuka Karadžića (Puškin je uostalom i preveo dio *Hasanaginice* pisane silabičkim stihom). To mišljenje nije jednoglasno prihvaćeno, ali se mi s njim možemo složiti jer je dovoljno samo

početi naglas čitati tu bajku na ruskom izvorniku i jasno čuti ritam deseterca, a ne ritam ruske usmene poezije. Stoga se izbor deseterca kao prijevodnoga stiha ove bajke (u svim prijevodima do kraja dvadesetog stoljeća) može smatrati opravdanim. Iako deseterca u ruskome usmenom narodnom pjesništvu nema, deseterac je na tragu Puškinove izvorne versifikacije koja svakako nastoji podražavati narodni stih (i kao takav se u ruskoj kulturi ipak prepoznaje).

Sličan problem pronalazimo i kod prevođenja stiha bugarščice. Kao i u slučaju deseterca i u slučaju bugarščice ruski i hrvatski narodni stih ne poznaju adekvata. Ruski narodni stih, kako ističe Žirmunskij (1975: 215), pjevni je stih, tj. njegov se ritmični karakter određuje ritmičnom gradnjom napjeva. Stalan je u stihu samo broj metričkih naglasaka, a broj nenaglašanih slogova je promjenjiv. Žirmunskij stoga određuje ruski narodni stih kao muzikalno tonski. S obzirom na to da je stih bugarščice vrlo specifičan, ali ima elemente silabike, što ruski usmeni stih nema te ga nisu mogli prevesti nekim adekvatnim, postojećim ruskim narodnim stihom, odluka oba prevoditelja bila je doslovno pratiti hrvatski predložak te prevesti pjesmu slijedeći hrvatski stih. Ne bismo rekli da je takva odluka pogrešna, iako je vrlo upitno automatski prevoditi doslovno slog za slog. Z. Kravar tako navodi kao gotovo groteskan prijevod asimetričnog deseterca na engleski jezik u knjizi *Heroic Poetry* C. M. Bowre (Kravar 1993: 64) u kojima deseterački stihovi na engleskom asociraju na "pospradne kvaziprijevođe narodne poezije tipa 'halbe trinken, halbe šarcu geben'" (Kravar 1993: 64).

Treba imati u vidu da je uistinu nemoguće potpuno preslikavanje versifikacijskih shema s obzirom na razlike u jezicima i to ne samo zbog razlike u duljini riječi već i u ključnoj razlici između hrvatskoga i ruskoga naglasnog sustava koji zapravo i čini temelj versifikacijskih razlika (dinamički ruski naglasak snažno utječe na redukcije vokala, čega u hrvatskom jeziku nema). Također treba imati na umu da sam stih *Majke Margarite* na hrvatskome ne zvuči sasvim narodno, odnosno vidljivo je da je u tekst utkano znanje i poetika obrazovanog pjesnika, što je Baraković svakako bio. Polazeći od ovih problema – razlike u stihovima usmenoga narodnog pjesništva i činjenice da se ipak radi o "stilizaciji" narodnoga stiha – prijevod nužno mora jasno reflektirati ove činjenice. Tome uistinu i jest tako te je prijevodni stih *Majke Margarite* na ruski jezik u oba prijevoda visoko stiliziran. Ovaj izbor doslovnog prenošenja stiha bugarščice može se opravdati i činjenicom da su ovaj uistinu poseban stih prevoditelji vjerojatno željeli predstaviti ruskim čitateljima. Oslikat ćemo versifikacijski odnos prijevoda i dvaju originala prvim dvjema strofama pjesme:

Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastovica,
ona mala ptica;
cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastovica,

ona cvilu cviljaše Zadru gradu na pridvratju
ona mala ptica.
Ona cvilu cviljaše Zadru gradu na pridvratju.

Prijevod: I.N. Goleniščev-Kutuzov
Плакала и причитала ласточка в кручине горькой, Птичка невеличка. Плакала и причитала ласточка в кручине горькой.
У ворот высоких Задра, там, где стены крепостные, Птичка невеличка. У ворот высоких Задра, там, где стены крепостные.
Prijevod: V. M. Vorobjev
Тонко, жалобно стенала ласточка, такая кроха, маленькая птаха; тонко, жалобно стенала ласточка, такая кроха, жалобно она стенала пред стенами града Задра, маленькая птаха, жалобно она стенала пред стенами града Задра.

No, kao što je poznato, poseban je problem prijevoda prenošenje leksičkih elemenata. U poetskom tekstu oni vrlo često ne nose jednaku semantičku vrijednost kao u neumjetničkom tekstu, a čak i kad se o umjetničkom tekstu radi, barem u većini slučajeva, semantička se vrijednost leksičkih elemenata proze i poezije razlikuje. Stoga je poetski tekst puno osjetljiviji na leksičke intervencije od proznoga. Iako se u prijevodima često nalaze primjeri preslobodnog interpretiranja originala, potrebno je imati u vidu da se čak i pojedine riječi istoga sinonimskog kruga ne mogu slobodno izmjenjivati i da nekritična "sloboda" prevoditelja, čak i kada se to na prvi pogled čini banalnom razlikom, može dovesti do ozbiljnih posljedica na semantiku teksta.

Tako je npr. u novom prijevodu sintagma *Majka Margarita* prevedena kao *мату Маргарита*, gdje se kako bi se istaknula drevnost i poetičnost teksta koristi riječ *мати* koja se u suvremenome ruskom jeziku ne upotrebljava. Riječ *мати* na ruskom jeziku koristi se npr. u *Slovu o polku Igoreve*, najpoznatijem spomeniku drevne ruske književnosti s kraja 12. st. Prema ruskomu poetskom korpusu (<http://search.ruscorpora.ru>) riječ *мати* rabila se u ruskoj poeziji raznih perioda kao izrazito poetična riječ, dakle, ovaj prijevod ne samo da je semantički točan već je i stilski opravdan iako na hrvatskom sintagma *majka Margarita* nije toliko poetički obojana. Ovakav se stilski pomak može tolerirati upravo iz razloga što je na brojnim drugim mjestima nemoguće osigurati istovjetnu poetizaciju teksta pa je ovakvim postupkom kompenzacije osigurana stilaska adekvatnost ukupnoga teksta.

U starom prijevodu I. N. Goleniščev-Kutuzova ova sintagma međutim sustavno se prevodi kao *бедная старуха* (*jadna starica*), što uistinu nije adekvatno na više razina. Sintagma *бедная старуха* ističe patnju i starost žene koja žali, međutim ni jedno ni drugo nije dominantno za bol koju Margarita osjeća – ona je prvenstveno majka i tuguje za sinom i bratom, osjećajući bol majke s obzirom na to da je i sina i brata Margarita odgojila i podigla do zrelosti. Gubi se tim rješenjem i povezanost naslova i pripjeva te jedna od ključnih točaka pjesme na taj način postaje gotovo potpuno marginalizirana.

Nedoslovno prevođenje sintagme *Majka Margarita* dovodi i do gubitka paralelizma smještenoga na jakom mjestu. To je osobito važan paralelizam jer ime Margarita možemo povezati s imenom sv. Margarite, zaštitnice seljaka, trudnica i dojilja. Ova poveznica obične žene i majke i svete zaštitnice na simboličkoj razini dodatno ističe kompleksnost odnosa majke i djeteta, posebice trenutak odlaska djeteta. Taj odnos u svojoj kompleksnoj biti uvodi u pjesmu indirektno i problematiku protoka vremena, odnosa života i smrti – što se sve gubitkom ove sintagme u prijevodu gubi i banalizira isticanjem sintagme *bijedna starica*, koji se u izvorniku doduše pojavljuje, ali mu nije dano tako naglašeno mjesto kao u prijevodu.

Osim što izrazito jak pripjev *Majka Margarita* (ponavlja se u naslovu i brojnim pripjevima čineći paralelizam vrlo snažne simbolike) prevodi sasvim pogrešnim *jadna starica* (*Бедная старуха*) u nekim drugim stihovima prevodi ga kao *majka Ivanova* (*К матери Ивана*) – što je također sasvim nepotrebno i neutemeljeno. Sintagma *majka Ivanova* pojavljuje se, doduše, u tekstu, ali ne na mjestima na kojima je prenosi Goleniščev-Kutuzov. Za takav postupak nema jasnog objašnjenja, pa ga zbog slabljenja važnog paralelizma nikako ne možemo prihvatiti kao adekvatnog. Treba istaknuti da od čak osamnaest puta koliko se u pripjevu pojavljuje sintagma *Majka Margarita* u starom prijevodu ta se sintagma u pripjevu ne pojavljuje ni jedan jedini put (!), dok novi prijevod dosljedno prati hrvatski izvornik.

Neg mi ono biše bila stara majka Ivanova,
Majka Margarita;
Neg mi ono biše bila stara majka Ivanova,

Ona majka klikovaše sinka svoga i brajenka,
Majka Margarita!
Ona majka klikovaše sinka svoga i brajenka,

Prijevod: I.N. Goleniščev-Kutuzov

Плакала у града Задра Маргарита, мать Ивана,
Бедная старуха.
Плакала у града Задра Маргарита, мать Ивана.
Причитала и над братом, и над сыном Маргарита,
Бедная старуха.
Причитала и над братом, и над сыном Маргарита.

ne slijedi kao paralelizam već prijevod varira te je dva puta *hrabri junak* (*храброго юнака*), dva puta *prekrasni mladić* (*Юноша прекрасный*), a pronalazimo i *rođeno dijete* (*За дитя родное*) – pri čemu ni jedan od tih prijevoda nije adekvatan jer se u pripjevu *ono mlado dite* posebno ističe mladost Ivanova, a ne njegovo junaštvo, ljepota, pa ni pripadnost majci – što se valjda samo po sebi podrazumijeva.

Paralelizam *posestrino vilo* koji je također vrlo čest (ponavlja se devet puta) u oba prijevoda adekvatno se prevodi paralelizmima: u prvom prijevodu kao *Sestro moja, vilo!* (*Сестра моя, вила!*), a u drugom *o, sestrice vilo* (*o, сестрица вила!*). Što je vrlo zanimljivo s obzirom na to da se radi o izrazu koji nije svojstven ruskomu jer se riječ *вила* ne upotrebljava na ruskome za nadnaravna bića ženskog spola – riječ *vila* u tom značenju se obično javlja u zapadnoslavenskim i južnoslavenskim jezicima. Ovakav izbor svakako pridonosi poetizaciji teksta i povezivanju s izvornom kulturom te ga se može smatrati adekvatnim.

Paralelizam *planinkinjo vilo* – koji se pojavljuje četiri puta – u novijem se prijevodu opet prevodi postojano kao *vila sa planine* (*вила из планины*); dok je stariji prijevod i tu varirao pripjev te možemo naći varijante: *Vila visokih gora* (*Вила гор высоких*) ili *Oh, bijela vilo* (*Ох, белая вила*), a na jedinom mjestu gdje je u pripjevu *ona bila vila* prijevod glasi *Vila visokih gora* (*Вила гор высоких*). Potpuno je nejasno zašto prevoditelj varira pripjev na ovaj način kad je to apsolutno nepotrebno.

Iz ove je kratke analize vidljivo da je novi prijevod jedne od naših najpoznatijih bugaršćica bio uistinu potreban jer su se u starom prijevodu zanemarivali neki od poetski najjačih postupaka primjenjenih u pjesmi. Jasno je da je dio neadekvatnih rješenja starijega prijevoda proizašao iz u to vrijeme još nedefiniranih traduktoloških postavki, pa su prevoditelji znatno slobodnije zadirali u tkivo teksta opravdavajući to "poetskim" razlozima. Međutim, jasno je da o takvim, ponajmanje opravdanim, razlozima ovdje nema ni govora. Polazeći od suvremenih traduktoloških postavki novi se prijevod trudi što vjernije prenijeti one elemente koji i čine ljepotu pjesme.

Iako još uvijek nemamo sveobuhvatnog, generalnog odgovora na pitanje: na koji način uopće prevoditi tako složene tekstove kao što su to tekstovi usmene narodne poezije, novi prijevod *Majke Margarite* jasno ukazuje u kojem je smjeru potrebno tražiti odgovor.

LITERATURA

A k i m o v a, Oljga Anatoljevna. 1999. "Literatura Horvatii, Dalmacii, Dubrovnika". *Istorija literatur zapadnyh i južnyh slavjan, kniga 1*. Moskva: 711–774.

Arhitekturnyj slovar'. http://architect.academic.ru/551/%D0%91%D0%B5%D0%BB%D1%8B%D0%B9_%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D1%80, (11. 4. 2014).

B o ž i ć, Rafaela i Ivana D r o ž đ e k. 2010. "Versifikacionnye reshenija v horvatskih perevodah 'Skazki o rybake i rybke' A. S. Puškina". *Boldinskie čtenija*. Saransk: Boldino: 210–217.

Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene kniževnosti*. Split. <http://www.scribd.com/doc/50215488/55/> (6. 5. 2011).

Goleniščev-Kutuzov, Il'ja Nikolaevič. 1963. *Ital'janskoje Vozroždenie i slavjanskije literatury XV – XVI vekov*. Moskva.

Goleniščev-Kutuzov, Il'ja Nikolaevič. 1985. "Vozniknovenie i razvitie literatury na narodnom jazyke: Literatura Dalmacii". *Istorija vseмирnoj literatury v 8 tomah Vozniknovenie i razvitie literatury na narodnom jazyke*. Moskva: 419–421. <http://feb-web.ru/feb/ivl/vl3/vl3-4192.htm> (15. 4. 2013).

Kravar, Zoran. 1993. Tema "stih". Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Kvjatkovskij, Aleksandr Pavlovič. 1966. *Po'etičeskij slovar'*. Moskva. Sovetskaja enciklopedija. <http://feb-web.ru/feb/kps/kps-abc/kps/kps-2583.htm> (20. 4. 2013).

Mat' Margarita. Bugarštica. Tver': Slavjanskij mir. 2011.

Nacionalnynyj korpus ruskogo jazyka. <http://ruscorpora.ru/index.html> (14. 5. 2013).

Smirnov, Jurij. *Pesni južnyh slavjan*. <http://vsemirniysledopyt.ru/b/234422/read> (13. 4. 2013).

Vorobjeva, Irina Gennadievna. 2001. "U istokov dalmatinskogo Vozroždenija: zaimstvovanija i samobytnost'". *Ličnost'. Ideja. Tekst v kulture srednevekov'ja i Vozroždenija*. Ivanovo: 155–165.

Vorobjeva, Irina Gennadievna. 2013. "Vospriete gumanističekoje po'ezii Dalmacii v Rossii". *Zadarski filološki dani*. Zadar: Sveučilište u Zadru: 307–314.

Žirmunskij, Viktor Maksimovič. 1958. 'Epičeskoe tvorčestvo slavjanskih narodov i problemy sravniteljnogo izučenija 'eposa. Moskva. <http://www.ruthenia.ru/folklore/zhirmunsky1.htm> (21. 4. 2013).

"МАТЬ МАРГАРИТА" В ПЕРЕВОДАХ НА РУССКИЙ ЯЗЫК

В статье анализируются два перевода на русский язык бугарщицы "Мать Маргарита" – эпической песни, записанной в поэме Юрая (Юрия) Бараковича *Вила Словинка*. Если оба перевода пытаются буквально перевести стих бугарщицы, который в русской поэзии отсутствует, в других решениях переводы значительно различаются. Существенное различие в том, что в первом переводе налицо непоследовательность в переводе параллелизмов как одного из ключевых элементов поэтического текста бугарщицы, в то время как эти элементы в более новом переводе удачно сохранились.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *бугарщица, Мать Маргарита, Юрай (Юрий) Баракович, перевод.*